

ALBERTO MANGUEL

Nattens bibliotek

Översättning

Margareta Eklöf

Ordfront

Stockholm 2007

*Ett biblioteks idealiska funktion är att vara
som en bouquinists stånd, ett ställe där man gör fynd.*

UMBERTO ECO

Rosens namn

ETT BIBLIOTEK ÄR INTE BARA en plats där både ordning och kaos förekommer, det är också tillfälligheternas rike. Också sedan en bok har fått en hylla och ett nummer behåller den en alldeles egen rörlighet. När den lämnas på egen hand samlas den med andra i oväntade formationer som följer hemliga regler för likheter, oupptäcknade genealogier, gemensamma intressen och teman. När de lämnas kvar i hörn där ingen bryr sig om dem eller i travar på nattduksbordet, i kartonger eller på hyllor och väntar på att sorteras och katalogiseras någon dag i framtiden som ideligen blir uppskjuten, hamnar berättelserna innanför pärmarna kring vad Henry James kallade ”en allmän avsikt” som läsarna ofta förbigår: ”Tråden som pärlorna var uppträdde på, den begravda skatten, figuren i mattan.”¹⁷⁹

Umberto Eco tycker att ett bibliotek skall vara slumpartat, som en

loppmarknad. På söndagsmorgnarna inrättas en *brocante* i min grannby. Den saknar pretentionerna hos Paris väletablerade loppmarknader och likaså prestigen hos de antikvitetsmässor som regelbundet hålls i hela Frankrike. En *brocante* är ett mischmasch av allting, från stadiga rustika 1800-talsmöbler till bitar av gammal brokad och spets, från kantstött porslin och kristall till rostiga skruvar och trädgårdsredskap, från patetiska oljemålningar och anonyma familjefoton till enögda plastdockor och medfarna miniatyrbilar. Dessa kommersiella läger känns som de antikens ruinstäder som Stevenson återger ur ett barns perspektiv:

Hit ska jag komma när jag blir stor
med kamelkaravan som i öknen bor,
tända en brasa där mörker rå
i en dammig matsal från farfars år,
titta på konstverken som där hänger,
hjäلتetavlor, festgobelänger,
och leta fram de leksaker fina
de lekte med, de egyptiska glina.¹⁸⁰

På denna bymarknad brukar mitt intresse fångas av lådorna med vykort, oljetryck, kalendrar och särskilt böcker. Ibland visas böckerna under en väl synlig skylt: traktens historia eller new age-mystifikation, boskapskötsel eller kärleksromaner, men för det mesta ligger de huller om buller i travar, enstaka volymer av 1700-talsöversättningar av Homeros i läderband tillsammans med romaner av Simenon i sjabbiga utgåvor från kriget, utsökta upplagor av signerade romaner (i en låda märkt med ”2 för 8 euro” hittade jag ett exemplar från 1947 av Colettes *Chéri* med den hemlighetsfulla dedikatio-

nen ”Till Gloriane, som försöker ’reparera’ kvinnor och förunderligt nog lyckas”), i sällskap med otaliga sedan länge bortglömda amerikanska bästsäljare.

Böcker hamnar i varandras sällskap på grund av en samlares nycker, ett samhälles karaktär, krigets och tidens gång, slarv, omsorg, överlevnadens outgrundlighet, lumpsamlarbranschens slumpartade gallring, och det kan ta århundraden innan de förvärvar ett biblioteks identifierbara form. Varje bibliotek måste ha någon ordning, som Dewey upptäckte, men ändå är inte alla ordningar ett resultat av en viljeakt eller strukturerade logiskt. Det finns bibliotek som har tillkommit till följd av vissa smakriktningar, av tillfälliga erbjudanden och möten.

I Adraröknen i centrala Mauretanien inrymmer oasstäderna Chinguetti och Ouadane alltjämt dussintals urgamla bibliotek som enbart har passerande karavaner att tacka för sin existens, karavaner lastade med kryddor, pilgrimer, salt och böcker. Från 1400-talet till 1700-talet var dessa städer obligatoriska rastställen på vägen till Mecka. Böckerna som lämnades kvar där under årens lopp, som handelsvaror eller av säkerhetsskäl – skatter som omfattade verk från de berömda koranskolorna i Granada och Bagdad, Kairo och Meknès, Córdoba och Bysans – förvaras nu i ett antal förnäma familjers privata bostäder. Till exempel i Chinguetti – en oas som stoltserade med tolv moskéer och 25 000 invånare under sin guldålder på 1700-talet – bevarar fem eller sex familjer bland de återstående tretusen själarna nu över tiotusen volymer om astronomi, sociologi, kommentarer till Koranen, grammatik, medicin och poesi åt den vetgirige läsaren.¹⁸¹ I många fall var det bibliotekarierna i dessa lärdomsstäder som lånade dem av kringresande lärda och skrev av dem. Ibland gick processen

Läsesal i Habottbiblioteket i Mauretaniien.

åt andra hållet och studenter kom hit och satt i månader och kopierade en bok från bibliotekshyllorna.

I Ouadane berättas det om en tiggare som en dag i början av 1400-talet stod vid stadsporten, utsvulten och höljd i trasor. Han fördes till moskén och fick mat och kläder, men ingen lyckades förmå honom att avslöja vad han hette eller vilken stad han kom från. Det enda han verkade vilja göra var att sitta timme efter timme bland stadens böcker och läsa under fullständig tystnad. Efter flera månader av detta egendomliga beteende tappade imamen tålmodet och sade till tiggaren: ”Det är skrivet att den som behåller kunskap för sig själv inte blir välkommen i himmelriket. Varje läsare är endast ett enda kapitel

i en boks liv, och om han inte för sin kunskap vidare till andra är det som om han dömde boken att begravas levande. Vill du att ett sådant öde skall drabba de böcker som har gjort dig så god tjänst?” Då mannen hörde detta öppnade han munnen och lämnade en utförlig och djuplodande kommentar till den heliga text han råkade ha framför sig. Imamen förstod då att hans gäst var en viss berömd lärd, som i förtvivlan över världens dövheter hade lovat att inte yttra ett ord förrän han kom till en plats där lärdom aktades efter förtjänst.¹⁸²

Var ett bibliotek tar sin början är ibland omöjligt att fastställa. År 336 e. Kr. gav sig en buddhistmunk, vars namn har försvunnit i glömskans brunn, ut på en pilgrimsfärd på Sidenvägen, mellan Gobiöknen och Taklamakans öde vidder, i den gigantiska del av Centralasien som tvåhundra år tidigare hade fått namnet ”Serernas land” av den grekiske geografen Pausanias, efter ordet för silkesmask.¹⁸³ Här, omgiven av sand och sten, fick munken en uppenbarelse av sin Herre i en konstellation av tusen ljuspunkter, något som icke-troende har förklarat med effekten av att solen lyser över skärvorna av pyrit som ligger strödda över bergsslutningen i regionen. Som en hyllning till uppenbarelsen högg munken ut en grotta i klippan, strök puts på vägarna och målade dem med scener ur Buddhas liv.

Under de följande tusen åren höggs närmare femhundra grottor ut ur den mjuka stenen och utsmyckades med de vackraste muralmålningar och raffinerade lerstatyer. Det var upprinnelsen till det ryktbara Mogaotemplet i västra Kina. Dessa bilder, skulpterade och målade av på varandra följande generationer av fromma konstnärer, dokumenterar förvandlingen av den i stort sett abstrakta tibetanska och kinesiska buddhistiska ikonografin till en figurativ religion, där sagolika berättelser om äventyrslystna gudar, äregiriga kungar, upp-

Dunhuanggrottorna på Sidenvägens östra avsnitt.

lysta munkar och ädla riddare illustreras. Med tiden fick templet olika namn, bland annat Mogaoku, Grottorna av makalös höjd, och Qianfodong, Tusen Buddhors hemvist.¹⁸⁴ Någon gång på 1000-talet gömdes över 50 000 ovärderliga handskrifter och målningar undan och förseglades i en Mogaogrotta, antagligen för att räddas undan rovgiriga utländska härar, och därmed blev platsen världens ”största och äldsta pappersarkiv och sin tids enda buddhistiska bibliotek”,¹⁸⁵ som kom att ligga orört i sjuhundra år.

Detta nät av grottor i Mogao var emellertid inte den enda skattgömman i regionen. Inte långt från den heliga platsen reste sig den urgamla staden Dunhuang, grundad på 300-talet f. Kr. och en av de viktigaste centrala anhalterna på Sidenvägen, som gick från Luoyang vid Gula floden i öster till Samarkand och Bagdad i väster. Ett par

hundra år efter grundandet blev Dunhuang en garnisonsstad som på grund av sitt strategiska läge i utkanten av kejsardömet Kina var eftertraktad av många folk: tibetanerna, de turkiskspråkiga uigurererna, khotaneserna, tanguterna och slutligen mongolerna, som erövrade detta i högsta grad kosmopolitiska område i början av 1200-talet, under Djingis khans välde. En otrolig blandning av kulturer uppstod vid denna gräns mellan de båda stora öknarna och samlades under ett tak (eller rättare sagt Dunhuangs många tak). Där kunde man se Persiens överdådiga klädmöden och det hellenistiska Asiens formella stil, Indiens mångfald av kulturer och de kinesiska hantverkens konventioner, den tibetanska civilisationens abstraktioner och exempel på Europas figurativa konstarter.

En vertikal 400-talsfris från Dunhuang, prydd med dansande figurer, påminner starkt om rörelserna på en liknande fris som upptäckts i Pompeji. En högre relief i sten från 200-talet, som illustrerar berättelsen om hur prins Siddharta lärde sig sextiofyra olika alfabet av sin lärare Visvamitra, föreställer den unge pojken sittande med korslagda ben och sina skrivdon i samma ställning och krönt med samma gloria som Jesusbarnet, snidat i elfenben på pärmen till en tysk bönbok från 900-talet som är utställd i Musée de l'Œuvre Notre-Dame i Strasbourg. En takdekoration från 500-talet hämtad från Dunhuang, med tre harar som jagar varandra i en ring, är snarlik den på golvplattorna från 1200-talet i katedralen i Chester i England. Gobelänger som påträffats många mil öster om Khotan, en oas som Marco Polo besökte 1274, har bilder av romerska gladiatorer. Muralmålningar från ett buddhisttempel i ett tibetanskt 700-talsfort nära öknens Lop Nor i Kina har bevingade änglar som liknar dem på hundratal medeltida europeiska altaren.¹⁸⁶

I ett välde så stort som Kina hade man länge vetat att sådan kul-

turblandning var en följd, på gott och ont, av en expansionistisk politik, och det stod klart för kineserna att ett av erövrarens privilegier var att inte tysta utan inlemma och låta sig berikas av prestationerna hos de kulturer som hade erövrats. En gammal kinesisk krönika berättar att de kinesiska ledarna Hsiang Yu från Ch'u och Liu Pang från Han slogs om makten sedan de erövrat kungariket Ch'in år 206 f. Kr. En natt, då Hsiang Yu och hans trupper var belägrade av Liu Pang, hörde de sitt hemland Ch'us sånger sjungas i fiendeläget, ”och de förstod till sist att Ch'us land nu låg helt i händerna på Liu Pang från Han”.¹⁸⁷

Alla dessa olika folk, vilkas smak och traditioner påverkade och omvandlade varandra, vare sig de var på genomresa eller slog sig ner en tid i dessa fjärran trakter, dokumenterade sina transaktioner och upplevelser – banala eller översinnliga, verkliga eller inbillade – i sin vardagstillvaro. Utöver att Dunhuang på så sätt blev ett ställe där man handlade med dyrbara manuskript blev det också en avstjälningsplats för alla tänkbara sorters skisser och noteringar som munkar, pilgrimer, soldater och köpmän lämnade efter sig på sina besök under mer än tvåusen år: administrativa handlingar och privata dokument, privata och officiella brev, heliga skrifter och sekulära räkenskaper, anteckningsböcker och textrullar som användes i olika ceremonier. Också sedan denna del av Sidenvägen blev mindre trafikerad och Dunhuang hamnade i bakvatten fortsatte avfallet att samlas, lämningar efter vardagslivet bland de människor som bodde här. I hundratalens år låg både skattgömmen av handskrifter i Mogao och avskrädet i Dunhuangs övergivna bostäder förgättna under ökensanden.

År 1900 blev en brittisk forskare med det osannolika namnet Marcus Aurelius (senare förkortat till Mark Aurel) Stein, född i Ungern och anställd i den brittiska civilförvaltningen i Indien, nyfiken på

historierna om en legendarisk region. Han tog sig fram över hundratal ogästvänliga mil av sten och sand på jakt efter den bortglömda heliga platsen. I en skildring av äventyret som kom i tryck gav Stein trakten namnet Serindia, en återklang av Pausanias benämning.¹⁸⁸ Han ledde fyra expeditioner dit, och trots att biståndet från de brittiska myndigheterna var snålt och senkommet hämtade han hem en enastående mängd handskrifter och föremål.

Åtminstone för Kinas regering tedde sig Steins expeditioner som ursäkter för urskillningslös plundring i avsikt att fylla British Museums salar. Men Stein samlade inte bara dyrbara handskrifter och konstföremål utan även de småsaker som ökenstädernas invånare hade lämnat kvar som rent skräp. Som han själv skrev: ”Det skulle aldrig fresta skattjägarna under följande tidsåldrar men det har för oss fått ett exceptionellt värde.”¹⁸⁹ Det är fråga om en trasig rättfälla eller en skärva av en sönderslagen dryckesbägare, en lista med anvisningar för hur man förvarar spannmål och en ödmjuk ursäkt av någon som druckit sig berusad på en fest, det första utkastet till en buddhistisk dikt och en bön om att ett bortrövat barn måtte påträffas välbehållet.

Det var inte expeditionerna som grävde fram hela bytet. Tusentals av de värdefullare handskrifterna som Stein förde med sig tillbaka till England hade han fått köpa av daoistmunken Wang Yuanlu, som redan gett bort många dyrbara föremål för att försäkra sig om de lokala myndighetspersonernas ynnest. Många av Steins förvärv var unika: de äldsta bevarade exemplen på kinesiska målade bildrullar, med de ursprungliga silkessnörena i behåll, den äldsta kosmologiska karta som finns (som för kineserna också var ett diagram över den politiska förvaltningen, eftersom kejsaren troddes vara den Himmelske befälhavaren) och den berömda Diamantsutran, världens äldsta

凡欲請經先念淨口業其言地

循明 循明 摩訶循明 補循明 法婆訶

奉請除災金剛 奉請摩訶金剛

奉請自淨水金剛 奉請普賢金剛 奉請定降尼金剛

奉請紫賢金剛 奉請大神金剛

金剛般若波羅密經

如是我聞一時佛在舍衛國祇樹給孤獨園與大
比丘衆千二百五十人俱尔時世尊食時普衣持
鉢入舍衛大城乞食於其城中次第乞已還至本處
鉢裏飯食訖鉢中已空而聖時及也頂臂提在大

Den magnifika Diamantsutran.

kända tryckta bok. I dag förvaras de i British Museum och utgör en av alla tiders mest sällsynta och värdefulla samlingar.

Men en samling som representerar vad? Vad har de gemensamt, dessa förnämna verk om filosofi och astronomi, teologi och politik, omsorgsfullt bevarade i en förseglad grotta för en framtida läsare, och fragmenten av brev, listor och anteckningar som hittats i ruiner-na av ett värdshus eller i en igenmurad latrin? Till skillnad från biblioteken i Mauretanium i oasstäderna Chinguetti och Ouadane, förvarade av väktare som tog på sig sin uppgift som en nedärvd plikt, föll varken Serindias skatter eller dess kasserade rester i händerna på någon expertmyndighet, med undantag för en senkommen och avlägsen utomstående.

Det var tillfälligheterna som förde dem samman, men nu, räddade ur sina gravar, hänger dessa fragment klart och tydligt samman. Det som ligger framför oss, i British Museums salar och på British Librarys hyllor, kan te sig som en ärelysten upptäcktsresandes byte och ingenting annat, en slumpvis påträffad samling föräldralösa skrivelser, en förlorad kulturs stammande krönika, en sederlärande berättelse för dagens världen. Eller också kan vi se Steins företag som en räddningsexpedition. I sin egen tid hade vart och ett av dessa föremål ett värde och en funktion som var fristående från de andras. Sammanförda står de framför oss som ett gemensamt vittnesbörd, som ett bibliotek av överlevande, som aktörer i en sedan länge försvunnen historia.